

המודל הסקנדינבי

הסוציאליזם הדמוקרטי בשבדיה, נורבגיה, דנמרק ופינלנד

:: עמי וטורי

זו אמורה החברה לעבור (על פי הסוציאלי-דמוקרטים הסקנדינבים) 'דמוקרטיזציה מלאה'. הווה אומר: שיוויון שאינו מתמצה בזכויות הפוליטיות והמשפטיות הפורמליות אלא מקיף גם את הזכויות הכלכליות והתרבותיות.

סוד כוחו של השמאל

ההצלחה הפוליטית של הסוציאלי-דמוקרטים הסקנדינבים נבעה משילוב בין מטרות רדיקליות, ויצירתיות בתחום האמצעים הכלכליים והטקטיקות הפוליטיות שהופעלו לשם הגשמתן. הסוציאלי-דמוקרטים השבדיים, הנורבגיים, הדנים והפיננים הצליחו, החל מראשית המאה העשרים, ליצור בסיס כוח פוליטי שהם הגדירו כ"ברית המעמדות המנוצלים". ברית זו כללה את הפועלים העירוניים, הפועלים החקלאיים, איכרים ועירים ועצמאיים קטנים. היכולת ליצור ולקיים בסיס כוח זה בשנות ה-20, ה-30 וה-40 של המאה שעברה הינה אחת מנקודות היתרון העיקריות של הסוציאלי-דמוקרטים הסקנדינבים על פני "אם כל המפלגות הסוציאליסטיות", המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית הגרמנית. יתרון נוסף על פני הסוציאלי-דמוקרטים הגרמנים, המאפיין את הסוציאלי-דמוקרטים הסקנדינבים, הוא שיתוף הפעולה הפורה שלהם עם מפלגות השמאל הרדיקלי (הקומוניסטי).

למהפכה שחוללו הסוציאלי-דמוקרטים בסקנדינביה היו שלושה שלבים, שהתחוללו פחות או יותר במקביל בארבע הארצות: **שלב א'** - השגת דמוקרטיה פוליטית מלאה (במהלך מלחמת העולם הראשונה או בסופה), תוך שימוש באיום במהפכה מצד אחד, ונכונות לשתף

המודל הסקנדינבי מוצג פעמים רבות כדוגמא ל'קפיטליזם נאור' המשלב כלכלת שוק עם מיסים גבוהים, מדינת רווחה ודמוקרטיה. תיאורים אלה מוטעים משום שהם מחמיצים את העיקר: בבסיסו של המודל הסקנדינבי עומדת חלוקה מחדש של הכוח הכלכלי. חלוקה-מחדש זו היא הסיבה לשוויון בארצות סקנדינביה, הערובה ליציבותה של מדינת הרווחה והגורם לנכונות הסקנדינבים להסכים עם שיעורי מס גבוהים.

ארצות סקנדינביה הן ארצות שעברו מהפכה. מהפכה דמוקרטית, מהפכה הדרגתית מאוד ובכל זאת - מהפכה.

אצל הסוציאלי-דמוקרטים הסקנדינבים אידיאולוגיה איננה מילה גסה. היעד מוגדר עד היום כחברה ללא הבדלי מעמדות, או כפי שאומרת תוכנית 1975 של הסוציאלי-דמוקרטים השבדיים: "הסוציאלי-דמוקרטים יאבקו למען שוויון בחלוקתם של ההכנסה, הרכוש והכוח". את הדרך ואת התיאוריה התוו כבר בשנות העשרים והשלושים של המאה הקודמת נילס קרלבי וארנסט ויגפורס. קרלבי שניפטר ב-1926 (בגיל 34) עיצב את הדרך שבה הלכה מאז הסוציאלי-דמוקרטיה בסקנדינביה: לא התערבות בתהליכי השוק של קביעת מחירי רוב המוצרים ולא תכנון מרכזי של כל פרט ופרט בהתנהלות הכלכלה, אלא יצירת מנגנונים לחלוקה מחדש של העושר והכוח הכלכלי. מנגנונים אלה הם: (א) האיגודים המקצועיים וההסכמים הקיבוציים (המשנים באופן מהותי את יחסי הכוחות בין ההנהלה ובין העובדים); (ב) הבעלות הקולקטיבית על רוב ההון, המבטיחה חלוקה שוויונית של אותו חלק בהכנסות מייצור המשולם כרווח; (ג) חלוקה מחדש של ההכנסות באמצעות מיסוי פרוגרסיבי ושירותים ציבוריים, היוצרים שוויון בין מי שעובד לבין מי שאינו יכול לעבוד, ובין משפחות עם ילדים לבין אלה ללא ילדים. בדרך

המפלגות "הבורגניות" השמאליות בסקנדינביה אמצו בהדרגה את חב עיקרו של המודל הסקנדינבי.

לצד הזכות המוכרת לשבתה על רקע של שכר ותנאי עבודה, יש לאיגודים המקצועיים הסקנדינבים גם הזכות "להחרים" מקומות עבודה לא מאוגדים שאינם נותנים לעובדיהם תנאים חמים לאלו של המקומות המאוגדים (כלומר למנוע באופן סלקטיבי אספקת שירותים לעסקים אלה).

מאחר שבאיגוד המקצועי
חברים גם המובטלים, יש
לו אינטרס מובנה לחלק
את העבודה בין מקסימום
עובדים.

שכרם הממוצע של 4000
המנהלים הבכירים ביותר
בשבדיה היה בשנת 2004
רק פי חמש משכר המינימום.

מקומות עבודה לא מאוגדים שאינם נותנים לעובדיהם תנאים דומים לאלו של המקומות המאוגדים (כלומר למנוע באופן סלקטיבי אספקת שירותים לעסקים אלה). כתוצאה מכך הסכמי השכר הקיבוציים חלים בפועל על כלל השכירים.

האיגודים המקצועיים מחזיקים גם בסמכות לקבוע את כמות השעות הנוספות שיעבדו חבריהם. מאחר שבאיגוד המקצועי חברים גם המובטלים, יש לו אינטרס מובנה לחלק את העבודה בין מקסימום עובדים. לאיגודים המקצועיים יש נגישות מלאה (מתוקף חוק) לכל המידע הניהולי של מקומות עבודה. כמו כן יש לעובדים המאוגדים, מתוקף חוק החברות, נציגות בדירקטוריונים של מקומות עבודתם. בשבדיה, נורבגיה ודנמרק החוק מחייב שנציגי העובדים יהיו כשליש מחברי הדירקטוריון (בהבדלים קלים בין הארצות ולפי כמות המועסקים בחברה). בפיןלנד "מסתפקים" בעשרים אחוז.

הדירקטורים מטעם העובדים אינם רשאים להצביע בישיבות ההנהלה העוסקות בהסכם הקיבוצי, אבל מלבד מגבלה זו סמכויותיהם זהות לאלו של הדירקטורים מטעם הבעלים. כלומר הם זכאים להצביע על החלטות בעלות חשיבות עקיפה רבה לעובדים, דוגמת תוכניות השקעה, החלטות לגבי חלוקת רווחים, מינוי מנהלים ככל הדרגים, רכישות של חברות אחרות ועוד. כתוצאה ממשקלם של האיגודים המקצועיים בשוק העבודה הסקנדינבי, אין בארצות אלו עבודות דחק בתעשייה, ותופעת השכר הנמוך בענפי השירותים, האופיינית לישראל ולמרבית מדינות המערב, אינה קיימת. בשנת 2004 היה שכר המינימום בפועל בשבדיה (השכר הנמוך ביותר אצל שכירים מעל גיל 21) 1700 אירו ברוטו לחודש. אם לתרגם זאת למונחיה של כלכלת ישראל, מדובר בלמעלה מ-6,000 ש"ח. שכרם הממוצע של 4000 המנהלים הבכירים ביותר בשבדיה היה בשנת 2004 רק פי חמש משכר המינימום.

הפנסיה הצוברת חלה על כלל שוק העבודה, הן מתוקף החוק והן מתוקף הסכמים קיבוציים. הודות לכך נצבר בידי קרנות הפנסיה הסקנדינביות הון רב. הון נוסף נצבר בידי חברות ביטוח הדדי, קרנות השביתה של האיגודים המקצועיים ובמקרה של נורבגיה גם קרנות רווחי חברת הנפט הממלכתית שהוגדרו לאחרונה כקרנות רזרבה לתשלום הפנסיה הממלכתית. כיום, למעלה מ-50% מההון בשבדיה, נורבגיה, דנמרק ופינלנד נמצא בידי

פעולה עם הכוחות הליברליים מצד שני. לאחר שלב זה נמנעו הסוציאל-דמוקרטים הסקנדינבים מהקמת קואליציות עם המפלגות "הבורגניות" והתרכזו יותר בבניית כוחם הפוליטי.

שלב ב' - על רקע המשבר הכלכלי העולמי בראשית שנות ה-30 הושג רוב פרלמנטרי של השמאל בשבדיה ונורבגיה וכמעט רוב בדנמרק. ממשלות בראשות הסוציאל-דמוקרטים יצרו קואליציות עם המפלגות "הבורגניות" השמאליות ביותר במפה הפוליטית המקומית והנהיגו מדיניות כלכלית מרחיבה לצורך יציאה מהמשבר הכלכלי. במקביל מוסד מעמדם הדומיננטי של האיגודים המקצועיים בכלכלה והוחל ביצירתה של רשת ביטחון סוציאל.

שלב ג' - עם תום מלחמת העולם השנייה, שלטון של השמאל עם רוב פרלמנטרי יציב במשך רוב שנות ה-40, ה-50, ה-60 וה-70.

התהליכים בשנים אלו כללו את ביסוס כוחם של האיגודים המקצועיים ושליטתם בשוק העבודה המקומי, צבירה מסיבית של הון בידי גופים ציבוריים (קרנות פנסיה, גופים קואופרטיביים שונים ועוד) והקמת מדינת רווחה אוניברסלית בעלת יעדים של יצירת שיוויון ולא רק קיום רשת ביטחון סוציאל.

בשנות ה-70 וה-80 התלווה לכך גם תהליך ה'דמוקרטיה התעשייתית' שהבטיח שותפות עובדים בניהול מקומות עבודתם. המפלגות "הבורגניות" השמאליות בסקנדינביה אמצו בהדרגה את רוב עיקריו של המודל הסקנדינבי. כתוצאה מכך נוצר מצב פוליטי שבו בכל רגע נתון בין 60%-ל-70% מחברי הפרלמנט בארצות סקנדינביה תומכים במודל החברתי-כלכלי, וגם ממשלת מרכז ימין לא תפעל לפירוקו.

חבנה המודל הסקנדינבי

האיגודים המקצועיים וגופים פיננסיים בעלי אופי קולקטיביסטי הם הגורם המרכזי בכלכלתן של הארצות הסקנדינביות. גופים אלו מכתיבים את מבנה שוק העבודה ואת השימושים שיעשו ברווחי החברות.

בשבדיה, בדנמרק ופינלנד, 80% מהעובדים השכירים חברים באיגודים המקצועיים. בנורבגיה הנתון נמוך יותר והוא עומד על 60%. האיגודים המקצועיים מכתיבים את השכר ותנאי ההעסקה במשקיהן של ארבע ארצות אלו מתוקף סמכויות שחלקן ייחודיות לארצות סקנדינביה. לצד הזכות המוכרת לשביתה על רקע של שכר ותנאי עבודה, יש לאיגודים המקצועיים הסקנדינבים גם זכות "להחרים"

כאחוז מההכנסה עולה כמובן עם הגידול בשכר. אבל מאחר והמשכורות של עובדי צווארון לבן בכירים ועובדי צווארון כחול שוות למדי כבר בברוטו, אין צורך במיסוי חריג על עובדים בכירים לצורך מימון מדינת הרווחה.

כמה דוגמאות: קצבת הילדים בשבדיה עומדת על כ-110 אירו לחודש לילד. הקצבה מוכפלת עבור הילדים הרביעי והחמישי ועבור ילדים במשפחות חד הוריות. שירותי החינוך והבריאות (הניתנים בחינם או תמורת השתתפות עצמית קטנה ביותר לכלל האוכלוסייה) כוללים חינוך מגיל שנה ועד סוף אוניברסיטה, ביטוח בריאות כולל, טיפולי שיניים חינם לילדים מתחת לגיל 18 ומקבלי השלמת הכנסה בכל הגילאים (היתר משלמים כ-40% מעלות טיפול השיניים). שיעורי תשלומי ההעברה ורמת השירותים הציבוריים בנורבגיה, דנמרק ופינלנד דומים לאלו של שבדיה.

אלופי העולם בשוויון למרחקים ארוכים

שבדיה, נורבגיה, דנמרק ופינלנד נמנות על עשר המדינות השוויוניות ביותר בעולם, מבחינת השוויון בחלוקת ההכנסה הפנויה. אם בודקים את השוויון בחלוקת ההכנסה הכוללת (כלומר כולל הזכאות לשירותים בשווה כסף, שירותים ציבוריים והשקעה כללית) הארצות הללו הן כנראה המדינות השוויוניות ביותר בהיסטוריה האנושית המתועדת. בראשית שנות ה-80 הגיעה השוויוניות בסקנדינביה לשיאה. במהלך שנות ה-80 המאוחרות ושנות ה-90 חלה ירידה קלה ומאז שנת 2000 יש בשבדיה, וכנראה גם בפינלנד, מגמה ברורה של עליה בשוויוניות. השמירה על שיעורי שוויוניות גבוהים מתקיימת למרות שמאז שנות ה-70 הפכו ארצות סקנדינביה (ובעיקר שבדיה) למדינות הגירה מובהקות. לשם השוואה: כדי שישארל תקרב לרמת השוויוניות הסקנדינבית יש צורך בהעברה של כמעט 60 מליארד ₪ בשנה מן העשירונים העליונים לתחתונים. המודל הסקנדינבי הוא תוצר של מאבק פוליטי ואידיאולוגי ארוך שנים. אין זה נכון לומר שמפלגות השמאל בסקנדינביה הן פשרניות. אולם הן גילו יצירתיות, וסרכו לכבול עצמן לתפיסה אורתודוקסית זו או אחרת אודות הדרך למימוש המטרות הגדולות. לא בכל מדינה המודל הכלכלי-חברתי של שבדיה, נורבגיה, פינלנד ודנמרק ישים באופן מלא. אבל טרם שמעתי נימוק משכנע נגד הניסיון ליישם את עקרונותיו החשובים של המודל הסקנדינבי בארצות המתועשות.

קרנות פנסיה ממלכתיות, קרנות פנסיה של האיגודים המקצועיים, חברות ביטוח הדדי של האיגודים וקרנות השביתה שלהם.

רווחי ההון של קרנות הפנסיה הממלכתיות וקרנות הפנסיה של האיגודים המקצועיים משמשים לשמירה על ערך הפנסיה של חבריהן. 100% מאוכלוסיית שבדיה מכוסה בקרנות הפנסיה הממלכתיות ולמעלה מ-80% מהשכירים מכוסים גם בקרנות הפנסיה של האיגודים המקצועיים שתפקידן להגדיל את הפנסיה הכוללת. לקרנות הפנסיה הממלכתיות קוד אתי מחייב האוסר עליהן להשקיע בחברות המפרות את האמנות של ארגון העבודה העולמי ואמנות בין-לאומיות הנוגעות לאיכות הסביבה. לקרנות הפנסיה של האיגודים המקצועיים מדיניות דומה, המובטחת באמצעות הרכב הדיריקטוריון (50% נציגי האיגוד המקצועי הרלוונטי ו-50% נציגי ציבור שממנה התאחדות המעסיקים). לחברת הביטוח ההדדי 'פולקסם', השייכת לפדרציית האיגודים המקצועיים של ה"צווארון הכחול", יש מדיניות השקעות עוד יותר בררנית שבמסגרתה, בנוסף לכיבוד האמנות הבין-לאומיות, ניתנת עדיפות להשקעה בחברות בעלות אופי קואופרטיבי. חברת ביטוח הדדי זו מבצעת את ביטוחי החיים וביטוחי החובה של חברי האיגודים המקצועיים. כל רווחיה מוקדשים להורדת פרמיית הביטוח של המבוטחים והונה הוא כ-16 מיליארד אירו. שוק הדיור הציבורי עבר הפרטה במרבית המדינות המתועשות ובמיוחד בישראל. בארצות סקנדינביה נותר שוק הדיור תחת רגולציה כבדה ויש בו מעורבות ציבורית משמעותית. כ-20% בממוצע מסך הדירות והבתים בארצות סקנדינביה מצויים בבעלות ציבורית ומושכרים במחירי עלות (מדובר בלמעלה מ-50% מהדירות להשכרה). רמת האחזקה של דירות אלו גבוהה ביותר. גם יתר הדירות להשכרה נתונות לפיקוח פרטני על איכות אחזקתן וגובה דמי השכירות. כמעט כל יתרת הדירות שאינן בתים צמודי קרקע מצויה בבעלות קואופרטיבית. אגב, הקואופרטיבים מקיימים מדיניות של שימוש בחלק מדמי החבר לצורך מטרות חברתיות דוגמת סיוע לפיתרון מצוקות דיור בעולם השלישי (כך נקבע בהחלטה מחייבת של הפדרציה הארצית של הקואופרטיבים לדיור בשבדיה המקיפה כ-95% מסך דירות הקואופרטיבים בשבדיה).

מדינת הרווחה במובנה הצר (מיסים ותשלומי העברה) אמורה להשלים את המנגנונים מקדמי השוויון בשוקי העבודה, ההון והדירה. תשלומי מעסיק מהווים מרכיב משמעותי מאוד מההכנסות ממיסים בשבדיה ופינלנד. נטל המס

לחברת הביטוח ההדדי 'פולקסם', השייכת לפדרציית האיגודים המקצועיים של ה"צווארון הכחול", יש מדיניות השקעות עוד יותר בררנית שבמסגרתה, בנוסף לכיבוד האמנות הבין-לאומיות, ניתנת עדיפות להשקעה בחברות בעלות אופי קואופרטיבי.

מאחר והמשכורות של עובדי צווארון לבן בכירים ועובדי צווארון כחול שוות למדי כבר בבחוט, אין צורך במיסוי חריג על עובדים בכירים לצורך מימון מדינת הרווחה.

עמי וטורי הוא
חקטור להיסטוריה.
הדוקטורט שלו
עוסק בסוציאל-
דמוקרטיה בארצות
סקנדינביה
ובגרמניה